

NEKROLOG

Krystyna Kardyni-Pelikanová

Emerytowana profesor Uniwersytetu T. G. Masaryka w Brnie

PROFESOR DOKTOR HABILITOWANA
HALINA JANASZEK-IVANIČKOVÁ
(*12.12.1931 – †12. 06. 2016)

Starsi brneńscy i w ogóle czescy humaniści pamiętają profesor Halinę Janaszek-Ivaničkovą – wybitną polską slawistkę – ze Zjazdów Slawistów, młodszy z czasów jej współpracy z Instytutem Slawistyki FFMU. Przyjeżdżała do Brna już pod koniec swego życia naukowego, zawsze jednak pełna zapału, planów naukowych, świetnie przygotowana do wygłaszanych na naszej uczelni odczytów. W połowie 2016 roku przyszła wiadomość o jej śmierci.

Urodziła się w Warszawie. Była córką podpułkownika Wacława Piotra Janaszka, żołnierza Armii Krajowej – czyli wielkiego militarnego ruchu oporu utworzonego przez tzw. Podziemne Państwo Polskie w czasie niemieckiej okupacji Polski w latach 1939–1945, rozstrzelanego przez hitlerowców uczestnika Powstania Warszawskiego 1944 roku. Po upadku powstania, po tułaczce wygnanych z miasta Warszawiaków i pobycie w domu dziecka osieroconą dziewczynką zajęli się współtowarzysze walk jej Ojca. Halina ukończyła gimnazjum w 1951 roku i rozpoczęła studia slawistyczne (bohemistykę) na Uniwersytecie Warszawskim. Ukończyła je pisaną u profesora Józefa Magnuszewskiego pracą *Powieściowa trylogia Karela Čapka: „Hardubal”, „Meteor”, „Zwyczajne życie”*.

W czasie studiów wyszła za mąż za studiującego w Warszawie Słowaka Kolomana Ivaničkę. Wraz z nim przeniosła się do Bratysławy, gdzie otrzymała posadę lektorki języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Komenskigo. Tam szybko wykazała swoje duże zdolności organizacyjne, przyczyniając się do powstania na tej uczelni w 1957 roku polonistyki, pierwszej takiej placówki naukowo-dydaktycznej w Słowacji. Po dziewięciu latach pracy i uzyskaniu tytułu doktora została zatrudniona w tymże uniwersytecie bratysławskim na stanowisku adiunkta. Dodajmy, że obroniona w Instytucie Badań Literackich w Warszawie w 1967 roku praca doktorska nosiła tytuł *Problem inteligenta w twórczości Stefana Żeromskiego*, zaś jej promotorem był profesor doktor Stefan Żółkiewski. Praca wyszła pod tytułem *Świat jako zadanie dla inteligencji. Studium o Stefanie Żeromskim*, 1971.

Dla studentów bratysławskiej polonistyki opracowała wiele pomocy naukowych: skryptów, wyborów lektur kanonicznych, antologii literatury polskiej, słowacko-polski i polsko-słowacki słownik. W roku 1973 na Uniwersytecie Komenskigo w Bratysławie obroniła

pracę habilitacyjną *Dwa modele inteligenta w literaturze polskiej na przełomie XIX i XX wieku*. Praca ta była pięknym zamknięciem jej pobytu na Słowacji. Opuszczając Bratysławę, Halina Janaszek-Ivaničková pozostawiła po sobie pamięć nauczyciela wiele od swych studentów wymagającego, ale umiającego wzbudzić ich zainteresowanie językiem, literaturą i kulturą polską. Do grona serdecznie ją wspominających studentów, wybitnych dziś uczonych słowackich, należą m.in. tak zasłużeni dla szerzenia znajomości kultury polskiej na Słowacji uczeni, jak profesor doktor Jozef Hvišč czy językoznawczyni profesor doktor Marta Pančíková i wielu innych słowackich twórców, tłumaczy i działaczy na polu kultury.

W publikowanych życiorysach i wywiadach profesor Janaszek-Ivaničková sprawy osobiste pomijała z reguły dyskretnym milczeniem. Faktem jednak jest, że jej powrót do Warszawy w 1974 roku i podjęcie pracy w Polskiej Akademii Nauk motywowany był zapewne w jakimś stopniu i przyczynami rodzinnymi, do Polski bowiem wróciła sama z córką, zaś mąż pozostał w Bratysławie z synem. Pani profesor jednakże jako główną przyczynę swojej decyzji powrotu do Polski szczególnie akcentowała zachodzące w Europie Środkowej przemiany polityczne, w świetle których Polska, po ożywym październiku 1956 roku, widziana z perspektywy Czechosłowacji po 1968 roku i wprowadzonej „normalizacji Husakowskiej” – jawiła się jej jako oaza swobody naukowej, rozciągającej się i na badania literackie. Tym ostatnim poświęcała dużo czasu. Jeszcze w dobie pracy w Bratysławie napisała monografię: *Karel Čapek, czyli Dramat humanisty* (1962, wydanie rozszerzone 1989), oraz *Maria Kuncewiczowa* (1974), w Warszawie zaś powstał *Kochanek Sławy. Studium o L'udovicie Šturze* (1978), a także rzecz *O współczesnej komparatystyce literackiej* (1980, wydanie drugie, rozszerzone 1989), zbiór studiów komparatystycznych *Misjonarze i konsumenci: Literatura i wartości w krajach słowiańskich* (1987) oraz broszura *W krainie Czecha i Słowaka* (1988).

Jako kierownik Zakładu Literatur Słowiańskich i redaktor naczelną rocznika „Pamiętnik Słowiański” miała możliwość organizowania wielu konferencji z udziałem gości zagranicznych. Ich pokłosiem były tomy pokonferencyjne i publikacje zbiorowe typu *Słowianie w świecie antynorm Stanisława Przybyszewskiego* (1981) lub tomy monograficzne „Pamiętnika Słowiańskiego”, w których włączała twórczo i pomysłowo polskich i zagranicznych sławistów do badań naukowych prowadzonych przez własnych współpracowników. Rezultatem pracy zbiorowej były i antologie esejów zachodnio- i południowsłowiańskich *We własnych oczach* (1977) i *W cudzych oczach. Z problematyki świadomości narodowej we współczesnych literaturach zachodnio- i południowsłowiańskich* (1983). Bardzo cennym rezultatem tego typu pracy zespołowej był rodzaj przewodnika encyklopedycznego *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomu 1890–1990*, tom pierwszy – literatury łużycka i słowacka (1994), tom drugi – literatura czeska (1999).

Piastowanie wysokich funkcji w Instytucie Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk otworzyło przed uczoną możliwości uczestnictwa w wielu zagranicznych międzynarodowych konferencjach naukowych, z czego skwapliwie korzystała, poszerzając w ten sposób swoją wiedzę i ustalając nowy obszar literackich zainteresowań badawczych. Halina Janaszek-Ivaničková brała udział nie tylko we wszystkich międzynarodowych Zjazdach Sławistów, ale również w światowym ruchu komparatystycznym i prawie na wszystkich kongresach International Comparative Literature Association wygłaszała referaty. Otrzymywała liczne stypendia na pobyty naukowe za granicą.

Problemy komparatystyki literackiej nurtowały ją od wielu lat. Była przecież autorką wspomnianej już pracy *O współczesnej komparatystyce literackiej*. Jak wyznaje w ostatnim, udzielonym profesorowi Hviščowi wywiadzie („Kontakty” 2016, XIV, s. 61–79), kontynuowane według niej i w Polsce, i w Czechosłowacji „badania porównawcze, skupiające się głównie na wpływach i kontaktach, a w Polsce określane już przed II wojną światową pogardliwym mianem „wpływologii”, prowadziły do ograniczenia pól badawczych komparatystyki literackiej i *eo ipso* jej degeneracji”. Tymczasem w świecie nauka o literaturze szybko zmieniała swój przedmiot i metody badań, posługując się zupełnie innymi kategoriami myślowymi. Zapewne w wielkim skrócie chciała tu powiedzieć, że komparatystyka wychodzi dziś poza literackość, szczególną zaś uwagę zwracać zaczyna na kulturowość, wielokulturowość i interkulturowość czy na granice występujące między kontekstami światów kultury. W ramach badań interdyscyplinarnych, a w zgodzie z kierunkami rozwoju kultury współczesnej, w obliczu jej globalizacji wiele też uwagi komparatystyka poświęca dziś sprawom transferu kulturowego, transgresjom, adaptacji, narracjom trans-medialnym, wreszcie komunikacji międzykulturowej, a w jej ramach takim postawom, jak etnocentryzm i entnorelatywizm czy zawłaszczanie kulturowe ziem podbitych (postkolonializm, postzależność); bada też kody oporu stawianego tym ostatnim. Stara się także określać profile identyfikacyjne grup społecznych i zbiorowości narodowych, wskazywać na normy, systemy wartości oraz zachowania charakterystyczne dla danej grupy i uznawane przez nią za dobre, prawidłowe i właściwe, śledzi strategie dialogowe w rozwoju wrażliwości i komunikacji międzykulturowej, odnajduje bariery recepcyjne itp., itd.

Na tle sporu z dyrekcją Instytutu Słowianoznawstwa PAN o wprowadzenie owych tendencji do badań komparatystycznych w Polsce (jak wyznaje w owym ostatnim wywiadzie), doszło do jej rozstania z Warszawą i podjęcia w 1992 roku pracy na Uniwersytecie Śląskim w Sosnowcu. Wtedy też zwróciła pilną uwagę na postmodernizm, szczególnie skupiając się na zagadnieniach związanych ze zmianą tożsamości, akulturacją, hybrydyzacją świadomości. Fascynował ją fakt, iż komparatystyka może nieustannie przeformułowywać swoje cele, przekraczać granice nie tylko geograficzne (jak to czyniła w swych początkach, śledząc transfer pewnych osiągnięć literatur zachodnich na obszary inne), ale także doktrynalne i dogmatyczne. Z przemyśleń nad postmodernizmem powstał tom jej studiów *Od modernizmu do postmodernizmu* (1996) oraz *Nowa twarz postmodernizmu* (2002), a także monografie zbiorowe i antologie: *Postmodernizm w literaturze i kulturze krajów Europy Środkowej* (1995, wersja angielska 1996), *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej* (1997).

Po skończeniu 70 lat profesor Janaszek-Ivaničková przeszła na obowiązkową emeryturę. Uniwersytet Śląski żegnał ją piękną monografią zbiorową *Nadzieje i zagrożenia. Sławiśtyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia* (2002). Na emeryturze jednak nie pozostała bezczynna, przyjęła kierownicze stanowisko (katedra literatury polskiej) w Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. I tu, koncentrując swe badania tym razem na literaturze znajdującej się „w wirach transformacji”, potrafiła zorganizować międzynarodową konferencję, której owocem była książka *Slavic literature after the revolution of 1989*. W tym też okresie powstała praca *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies* (2007). Panią profesor nieustannie też nurtował problem międzynarodowej marginalizacji literatur słowiańskich. Bolała nad tym, że badacze zachodni wykazują się niedostateczną znajomością tych literatur. Był to zresztą stary problem pod-

noszony jeszcze przez Mariana Szyjkowskiego, który stwierdzał: *slavica non sunt leguntur*. Profesor Janaszek-Ivaničková analizowała ów problem w dostępnym w Internecie studium *Dlaczego literatury słowiańskie są marginalizowane w międzynarodowym ruchu komparatystycznym?* („Mazowieckie Studia Humanistyczne” 13/1–2, s. 119–130). Oskarżała o ten fakt „wpływowologię” eksponującą pięć literatur zachodnich i traktującą pozostałe jako uzależnione od nich. Przewidywała w nim zmiany w samoidentyfikacji (*selfidentification*) mieszkańców Euroazji, współistnienie Europy regionów, małych ojczyzn a nie narodów. Znalazły się tam i ostrzegawcze uwagi o instrumentalnie traktowanej nauce...

Ostatnio, jak się zwierzyła w przywoływanym już wywiadzie z „Kontaktów”, pracowała nad autobiograficzną książką *W pazurach Bestii dziewczynka polska*. I wyjaśniała: „To będzie książka o dorastaniu ośmioletniego dziecka w Warszawie w czasach terroru i Apokalipsy. Mordu dokonanego na mieszkańcach stolicy przez Niemców”.

Profesor doktor habilitowana Halina Janaszek-Ivaničková zmarła w Warszawie 12 czerwca 2016 roku.